

ՍՈՒՐԵՆ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամերիկահայ հայտնի գրող Սուրեն Միհրանի Մանվելյանը (1906) 1915 թ. եղեռնից հետո վարել է թափառական կյանք, ունեցել է իր ողիսականը և ի վերջո ապաստան է գտել ԱՄՆ-ում, Նյու Յորքում:

Նա մամուլում հանդես է եկել հողվածներով, պատմվածքներով, առանձին նշանավոր դեմքերի մասին իր գրած կենսագրականներով, հուշ-տպավորություններով, թատերագություններով, բավաթիվ թարգմանություններով և հողվածներով: Նա միաժամանակ պաշտոնավարել է Ամերիկայի հայոց առաջնորդարանում (Նյու Յորք) որպես դիվանապետ, մի ժանր ու պատասխանատու պարտականություն, որ ձեռնհասությամբ և բարեխղճությամբ վարել է 20 տարի շարունակ:

Ս. Մանվելյանը 30-ական թվականներին գրել է պատմվածքներ, որոնցից մի մասը տպագրվել է Նյու Յորքում հրատարակվող «Հայաստանի կոչնակում»: Այդ պատմվածքներից մեկը, որը վերնագրված է «Հավկիթ տի քսիմ ճակտիդ», մեծ ընդունելություն է գտել ընթերցողների մեջ:

Անվանի վիպասան Տիգրան Կամսարականը, կարդալով այդ նորավեպը, հեռավոր Ֆրանսիայից՝ Փարիզից, 1938 թ. նոյեմբերի 10-ին «Կոչնակի» խմբագիր Հովհաննես Ավագյանին ուղղած իր նամակում գրել է. «Ո՛վ է Սուրեն Մանվելյանը: «Հավկիթ տի քսիմը» ստորագրողը ապագա հայ տաղանդավոր վիպասան մը կը հայտնե ինքսիք: Կենթադրեն, որ երիտասարդ մըն է: Ի՛նչ դիտելու բնական կարողություն, պատմելու շնորհ, հոգեբանություն. իր նորավեպը իրավունք ունեն իմ գրվածքես առաջ անցնելու Զեր թիվին մեջ, այնքան հուսիչ ու մարդկայնորեն խորունկ է ան: Սրտագին շնորհավորություններս իրեն Զեր միջոցավ*:

* «Արևմտահայ գրողների նամականի», 1972 թ., էջ 86:

Այսպես է կնքում անվանի գրողը երիտասարդ հեղինակին և ուղեգիր տալիս նրան դեպի հայ գրականություն:

Այսպես, Ս. Մանվելյանն սկսում է իր երթը Սփյուռքի հայ գրականության մեջ՝ որոշ ժամանակ բանավոր կերպով աշխատակցելով Բոստոնի «Պայքար» լրագրի «Խիսք և խոհ» ենթավերնագրով այունակին՝ Վահան Զորկենց ստորագրությամբ: Հետագայում «Պայքարի» մեջ լույս տեսած իր նորավեպերն ու պատմվածքներն ամփոփում է «Բարակ լարեր» խորագրով ժողովածուում: Ժողովածուն լույս է տեսնում 1946 թ. Սիրան-Միհրան ստորագրությամբ: Նույն թերթում երկու տարի շարունակ նա ղեկավարել է «Երիտասարդ Հայաստանի մեջ» մշտական բաժինը, տեղյակ պահելով ընթերցողին Հայաստանի անցուղարձին՝ դարձյալ Սիրան-Միհրան ծածկանունով:

Առաջին հավաքածուն լույս ընծայելուց հետո Ս. Մանվելյանը շարունակում է իր գրական գործունեությունը: Երեք տարի անց, 1949 թ. հրատարակվում է նրա «Արգավանդ ակոսներ» գիրքը դարձյալ Բոստոնում:

Հեղինակի երրորդ հատորը՝ «Գդալ մը շաքարը», տպագրվում է բավական ուշացումով, 1965 թ. Երուսաղեմում: Հետագայում, թեև նա շարունակում է ստեղծագործել և տպագրվել մամուլում, սակայն նյութապես հնարավորություն չի ունենում առանձին հատորով լույս ընծայելու իր գրվածքները, ուստի կապվում է առանձին հավաքածուներ, որոնցից մեկը խորագրում է «Իրիկվան ժամանց», իսկ մյուսը՝ մի այլ վերնագրով: Երկու ժողովածուներն էլ, մաքրագիր վիճակում, ներկայումս գտնվում են գրականության և արվեստի թանգարանում, հեղինակի հարուստ ու բովանդակալից ֆոնդում, որի վավերագրերի քանակը հասնում է շուրջ 2000-ի:

Ս. Մանվելյանն պաղովել է նաև թատերգությամբ, գրել է ինքնուրույն պիեսներ, ինչպիսիք են՝ «Թող ուզածն ըլլա», «Սարդարապատ», «Ներսես Շնորհալի» և «Վարդանանք» գործերը, որոնցից առաջին երկուսը բեմադրվել են:

Ս. Մանվելյանը մեծ նշանակություն է տվել թատրոնին, նրա դաստիարակչական դերին:

Այդ իսկ պատճառով նրա ջանքերով սփյուռքահայ գաղթօջախներում բեմադրվել են նաև արևելահայ թատերագիրների որոշ գործերը: Նրան առանձնապես հրապուրել է մեծանուն դրամատուրգ Գաբրիել Սունդուկյանը: Սակայն նկատի ունենալով, որ նրա գրած պիեսների թիֆլիսահայ բարբառը անհասկանալի կլինի սփյուռքահայ ունկնդրին՝ նա արևմտահայերենի է վերածել հեղինակի «Պեպոն», «Խաթաբալան», «Քանդած օջախը», որոնք և բեմադրվել են Սփյուռքի հայկական բեմերում:

Ս. Մանվելյանը հանդես է եկել նաև որպես թարգմանիչ: Նա թարգմանել է Ալ. Պուշկինի, Լ. Տոլստոյի, Մ. Գորկու, Ս. Միլոնովի, Մ. Կամարովի, Վ. Սարոյանի, Մ. Սատուլիանի, Ը. Էնդերսընի, Ա. Հալփերի, Ու. Ֆոկների և ուրիշ գրողների մի շարք ստեղծագործություններ:

Նշենք նաև, որ Ս. Մանվելյանի ստեղծագործություններից մի քանիսն էլ թարգմանվել են անգլերենի ու ռուսերենի: Հեղինակի գրական ժառանգության մի կարևոր մասն էլ կապմում են սփյուռքահայ և հայրենի գրողների ու մտավորականների մասին նրա գրած հուշ-տպավորությունները, կենսագրականներն ու հոդվածները: Դրանց թվում պետք է նշել Գաբրիել Հովսեփյանի, Գրիգոր Ջոհրապի, Մկրտիչ Նրիսյանի, Վալզեն Ա կաթողիկոսի, Լևոն Բաջալյանի, Սողոմոն Թեհլերյանի, Հրաչ Երվանդի, Շիրապի, Վահե Վահյանի, և այլ գրողների ու արվեստագետների անունները:

Ս. Մանվելյանի ֆոնդում հետաքրքրական նյութեր կան ամերիկահայ գրականության և պարբերական մամուլի սկզբնավորության/պատմության, հրատարակչության պայմանների, հայրենակցական զանազան միությունների, նրանց գործունեության, տեղի մշակութային կյանքի, հորեղանակալան հանդեսների և տարբեր միջոցառումների մասին, որոնց ակտիվ կապակերպիչներից

մեկն էլ ինքն է ցայսօր: Վերոհիշյալ նյութերը կարող են արժեքավոր աղբյուր հանդիսանալ ամերիկահայ գաղութի պատմությունը գրող մասնագետների համար:

Ս. Մանվելյանը խմբագրել է «Ջահ» և «Կամք» պարբերականները և «Հայաստանյայց եկեղեցի» ամսաթերթը: Նա նաև Նյու-Յորքում հրատարակվող «Նոր գիրի» խմբագրության գործոն անդամներից մեկն է եղել: «Նոր գիրը» լույս էր տեսնում անվանի գրող, Թվատիսցու սիրելի աշակերտ Բենիամին Նուրիկյանի խմբագրությամբ, 1936—1954 թթ.: Խմբագրության կապմում էին Ա. Անդրեասյանը, Ա. Գլըճյանը, Վ. Մալխասյանը և ուրիշներ:

Թե որքան բեղմնավոր է Ս. Մանվելյանի գրական ժառանգությունը, երևում է նրա կապմած մատենագիտական ցանկից, որը գտնվում է գրականության և արվեստի թանգարանում պահպանվող նրա արխիվային ֆոնդում:

Հարուստ է արձակագրի նամակագրությունը: Նրա գրած և ստացած նամակների թիվը անցնում է 1000-ից: Նա նամակներ է ստացել բազմաթիվ անվանի գրողներից, մտավորականներից, բարձրաստիճանի հոգևորականներից և այլ անձերից: Դրանց թվումն են Վալզեն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, Ե. Ավատյանը, Մ. Աթմաճյանը, Ա. Անդրեասյանը, Հ. Ասատուրյանը, Զ. Գալեմքարյանը, Շնորհ Դատրիարք Գալուստյանը, Ա. Գլըճյանը, Վ. Դավթյանը, Մ. Թումաճյանը, Հ. Ժամկոչյանը, Ս. Կապուտիկյանը, Ա. Հալկալը, Մանուկյանները, Վ. Մավյանը, Բ. Նուրիկյանը, Հ. Շալյանը, Շահան Նաթալին, Լ. Չորմիսյանը, Ա. Սահինյանը, Օ. Սարգիսյանը, Սիրան Սեպան, Վահե Հալկը, Ը. Սևհոնքյանը և բազմաթիվ այլ հեղինակներ ու ծանոթ դեմքեր:

Արխիվում գտնվում են մամուլում տպագրված բազմաթիվ նյութեր նրա ստեղծագործություններից, ինչպես նաև նրա մասին գրված զանազան հոդվածներ, լուսանկարների մի հավաքածու և այլն:

Ս. Մանվելյանի արխիվի երկրորդ մասը վերջերս ԱՄՆ-ից բերեց Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, որի համար թանգարանի տնօրինությունն իր ջնդրակալությունն է հայտնել ինչպես հեղինակին, այնպես էլ Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանին:

ԳՌՀԱՐ ԱԶՆԱՎՈՒՐՅԱՆ